

תכלת

יהדות של השראה

הרב ד"ר עידו פכטר

בגדי הכהונה וסוד הלבוש

המפגש הראשון שלנו עם נושא הלבוש במסורת היהודית הוא הסיפור הידוע אודות חטא אדם הראשון בגן עדן. כבר שם, ניכר שיש ללבוש מטרה ברורה: לכסות ולהגן על האדם.

בתחילה, היו האדם ואשתו שניהם עירומים "ולא יתבוששו". היתה זו מציאות של גילוי. העולם היה נטול אינטרסים. אף יצור לא הסתכל על חברו ממקום מנצל. הישרות והפשטות באו לידי ביטוי בעירום האנושי, שלא הטריד את הזוג היחיד שחי בעולם. אף אחד לא חש בושה לנוכח מבטו של האחר. החיים זרמו בטבעיותם, מן הפנים אל החוץ, בלי חוצצים.

הראשון שהכניס אינטרסים ליחסים האנושיים היה הנחש. הוא הראשון שמעורר את המחשבה שהאיום של אלוהים שהאדם ימות אם יאכל מעץ הדעת אינו נכון - "לא מות תמותון", ושהסיבה לאיסור איננה אלא אינטרס אישי של אלוהים - "כי יודע אלוהים כי ביום אכולכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלוהים יודעי טוב ורע". המחשבה האמיתית של אלוהים, על פי הנחש, שונה ממה שנאמר להם. במלים קצרות, הנחש מאשים את אלוהים במניפולציה.

אדם ואשתו האמינו לנחש ואכלו מעץ הדעת. חומרת המעשה איננה רק העובדה שעברו על ציוויו של אלוהים אלא גם בכך שאימצו את מחשבת הנחש אל עולמם. מעתה כל חייהם השתנו. מעולם טהור וישר הפך עולמם להיות חשדן ואינטרסנטי, בו יש פער בין הכוונות למעשים, בין המחשבה לבין מה שנאמר.

בעולם כזה אי אפשר לסמוך על האחר באופן מוחלט ועל האדם להגן על עצמו. ביטוי מידי לכך הוא הכנת הלבוש: "ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירומים הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות".

בשורשה, המילה "לבוש" כרוכה בבושה (לבוש = לא בוש). וזוהי אכן מטרתו הראשונית של הבגד, להגן עלינו שלא נתבייש. הבושה שלנו להיות גלויים וחשופים לחלוטין היא שמגנה עלינו שלא נחשוף את ערוותנו במובן הפיזי וגם האישיותי. שנשאיר מקום נסתר ששייך רק לנו, כדי שאחרים לא ישתמשו בו וינצלו אותו למטרותיהם האישיות. וביטויה של הבושה מגיע בלבוש שמסוכך עלינו. בהמשך, לאחר שאלוהים יקלל את אדם ואשתו ויעמיק עוד יותר את הניכור בחייהם, הוא יעשה להם לבוש נוסף – כתנות עור שיכסו עוד יותר את גופם ויגן עליהם עוד יותר.

*

זו המשמעות המיידית של הלבוש שאיתה אנו מגיעים גם להלכה היהודית. הפותח את החלק היומיומי של השולחן ערוך, חלק אורח חיים, ייתקל לראשונה בלבוש ככיסוי לגוף האדם (סימן ב, סעיף א):

"לא ילבש חלוק מיושב, אלא יקח חלוקו ויכניס בו ראשו וזרועותיו בעודו

שוכב, ונמצא כשיקום שהוא מכוסה".

כאן רגש הבושה מופנה ביחס של האדם לעצמו. ההלכה מחדירה בו תחושה של אי-נעימות ביחס לגופו הגלוי גם בעודו נמצא לבדו. לכן היא דורשת ממנו לכסות את גופו בעודו שוכב במיטה. אפשר לחוש כאן בבהירות כיצד הלבוש משמש עבור האדם, כדברי הפרשן בנו יעקב, מעין "עור שני", שעליו לעטות עליו בכל עת; גם בהיותו לבדו. זהו הביטוי לאנושיותו.

גישה זו ממשיכה גם בתפילה. בין ברכות השחר שאדם מברך בכל יום נמצאת הברכה "מלביש ערומים". הלבוש מונגד באופן ברור לעירום. תפקידו כאן הוא, שוב, להגן על האדם ולשמור עליו, לבל כבודו יחולל. הלבוש הוא שנותן לאדם את קומתו האנושית, ומשום כך הוא עומד בשורה אחת עם ברכות אחרות המעניקות לאדם את יכולותיו האנושיות: פוקח עוורים, זוקף כפופים ומתיר אסורים.

זו הסיבה לדעתי שכאשר מדברים בחברה הדתית על צניעות. המחשבה ישר שטה

אל מחוזות הלבוש, למרות שהצניעות היא ערך שנוגע לכלל תחומים החיים – כדיבור ובכל התנהגות שהיא. יש עניין מיוחד לעולם הדתי עם הלבוש וחשש מיוחד מפני העירום. הבושה, שמשמרת את הסוד במציאות החשופה ורוויית האינטרסים והשקרים, היא מרכיב יסודי בתרבות הדתית.

*

אבל לא זו התמונה המלאה ביחס ללבוש במסורת היהודית. מי שמצמצם את הלבוש לכלי הגנה על האדם, שרק מסוכך עליו מפני חשיפה ונוצר את רגש בושה, מחמיץ היבט עקרוני מאד שלו. היבט זה שב ומופיע לאורך ספר בראשית, אך נוכח במיוחד בפרשת 'תצווה'.

פרשת 'תרומה' עסקה בבניית המשכן לפרטי פרטיו. פרשת 'תצווה' ממשיכה לעסוק במשכן, רק מזווית אחרת – משרתיו ואופן הפעלתו. דגש רב ניתן על הכהנים, כאשר פירוט רב מוקדש ללבוש שלהם – ארבעת הבגדים של כהן ההדיוט ושמונת הבגדים של הכהן הגדול. הדבר המפתיע הוא שהבגדים אינם נתפסים בתורה כתוספת לעבודתם השגרתית במשכן אלא חלק אינטגרלי ממנה. הבגדים, כמו הכהנים, הם חלק מכלי המשכן.

שני פסוקים מעידים לנו על כך. הראשון הוא הפסוק הכורך את קדושת הכהנים עם הלבוש שלהם:

”והלבשת אתם את אהרן אחיך ואת בניו אתו ומשחת אתם ומלאת את ידם וקדשת אתם וכהנו לי.”

הכהנים אינם יכולים להתקדש בלי שהם לבושים בבגדיהם. זוהי קביעה שאינה מובנית מאליה. היה ניתן לחשוב שהכהנים הם קדושים מטבעם, מעצם הבחירה בהם, והלבוש הוא רק תוספת לכך. אבל מסתבר שלא כך הוא. התלמוד הבבלי מנסח זאת בקביעה ש”בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם. אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם” (זבחים יז, ע”א). הלבוש מחיל אפוא את קדושת הכהונה על הכהנים. רק צירוף של האדם הנכון עם הלבוש הנכון מכשיר את הכהונה.

הפסוק השני שמעיד על תפיסה מהותית זו של בגדי הכהונה הוא האיום המופיע בסוף הפרשייה העוסקת בהם:

”והיו על אהרן ועל בניו בבאם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח לשרת בקדש ולא ישאו עון ומתו חקת עולם לו ולזרעו אחריו.”

כהן שמשרת במשכן בלי בגדים צפוי לעונש מוות, לא פחות מכך. מכאן ניכר שבגדי כהונה הם חלק מהותי מעבודת המשכן, ושימוש ללא בגדים כמוהו כחילול הקודש. בגדי כהונה מתגלים לאור זאת לא רק כמגן לגוף האדם אלא כתוספת קומה עבורו. הם מכשירים אותו לתפקיד ומעניקים לו ייעוד. בניגוד למשמעות הראשונה שרואה את הבגד כמכסה על האדם, כאן מסתבר שהבגד דווקא מגלה אותו. הוא הופך אותו למה שהוא לא היה קודם.

*

את פשרו של הדבר ניתן ללמוד מתופעות תרבותיות שקיימות עד היום. תופעה רווחת בבריטניה היא שכאשר הדוכסית קייט מידלטון לובשת בגד מסוים, תוך זמן קצר הוא אוזל מן החנויות. נשים מרחבי הממלכה רוכשות אותו ולובשות אותו. ההילה המלכותית שנדבקת לבגד הופכת אותו ליקר ערך בעיני הציבור. נשים רבות מרגישות מלכותיות בעצמן כאשר הן לובשות אותו.

כך גם התברר במחקר שערך הפסיכולוג פול בלום. הוא בדק כמה אנשים היו מוכנים לשלם עבור סוטרט שג'ורג' קלוני לבש אותו. המחיר שנקטו היה 130 דולר. כאשר שאל את אותם אנשים מה היה קורה אילו הסוטרט היה עובר כביסה קודם, המחיר שהציעו צנח כממוצע ל-105 דולר. הבגד הוא אותו בגד והאדם הוא אותו אדם. אבל החיבור התודעתי שנוצר בעקבות שיוכו לדמות שאנו מוקירים, הופך אותו ליקר ערך בעינינו. בלבישתו אנו מרגישים אחרת מכפי שהיינו.

עיקרון זה גם מתגלה לאורך פרשת תצווה. מכל הבגדים, יש בגד כהונה אחד, שמשמש במשמעות הראשונה של הלבוש. אלו הם המכנסיים שתכליתם לכסות את הערווה ולשמר את האנושיות במרחבי הקודש: ”ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה ממתנים ועד ירכיים יהיו”. אבל שאר הבגדים אינם כן. תכליתם אחרת:

”ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת... ולבני אהרן תעשה כתנת ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת.”

בגדי הכהונה מעטרים את הכהנים בהילה של כבוד והדר. הם אלו שמעלים אותם

אל הקומה הנוספת, שאליה הם נקראים בכניסתם אל הקודש. הבגד כאן איננו נועד להגן עליהם אלא לחולל טרנספורמציה בתודעה שלהם. הם אמורים לחוש אחרת כאשר הם לובשים אותו. לכן עבודתם תלויה בבגדים שהם לובשים. הבגד מגלה בהם רובד גנוז, שלא היה גלוי קודם.

*

כאמור, כבר בספר בראשית מצאנו יחס שכזה אל הבגד. זה החל ביעקב שלבש את בגדי עשו ובכך נכנס אל דמותו. זה המשיך בכתונת הפסים שעשה ליוסף, ושעוררה את קנאת האחים עליו, ונגמר בפרעה שהלביש את יוסף בלבוש מצרי ובכך הכשיר אותו לתפקידו רם-המעלה. בכל המקומות הללו, הבגד איננו רק כיסוי ואמצעי הגנה אלא ביטוי למעלה מיוחדת שאנו רוכשים באמצעותו. הוא הופך להיות חלק אינטגרלי ממי שאנחנו ומעניק לנו זהות אחרת. הבגד הוא מי שהיננו.

זהו המבט הכפול שאיתו עלינו לגשת כאשר אנו עוסקים בלבוש הראוי. מצד אחד עלינו להקפיד על הממד המכסה שבו, זה שמגן על העירום ונוצר את הבושה. אבל אסור להסתפק בכך. דיבור על לבוש צנוע שיסתכם בכיסוי חלקי הגוף אולי ישמור מפני חשיפה אך עלול להשפיל את האדם שבנו באותה העת. למה הופכת אישה כאשר מחייבים אותה לעטות שכבות על גבי שכבות של כיסויים (מה שמכונה 'נשות השאלים') או כאשר אין היא רשאית לגלות שיערה אחת מראשה? למה הופך איש אשר מחייבים אותו ללבוש לבוש שחור בלבד, הזוהה במדויק ללבושם של עוד אלפים רבים כמוהו? יש בכל המקומות הללו מקסימום כיסוי אך מינימום של גילוי. קשה לראות את האדם מבעד לכיסויים שהוא עוטה על עצמו.

זה האיזון שבו יש לגשת לשיח הצניעות. לצד ההקפדה על הכיסוי יש לדבר על הגילוי – לחשוב כיצד אנו רוצים לבטא את עצמנו דרך הלבוש. כיצד אנו מכסים ערווה ובה בעת עוטים על עצמנו כבוד ותפארת. לבוש צנוע צריך להיות יפה ואופנתי. עליו להגן עלינו אך גם לחשוף אותנו ולבטא את ייחודנו. זה המשחק העדין שעלינו לשחק כיצורים חברתיים בעולם שדורש ממנו מעורבות ושותפות ציבורית אך גם פרטיות ואינטימיות.

אמת, המשחק הזה לא תמיד קל, במיוחד במציאות משתנה. אבל תמיד יש לשמור עליו, כדי שנשמור על עצמנו כבני אדם במלוא קומתם. צניעות היא לא רק 'מה לא'

אלא גם 'מה כן'. היא לא רק מידות לכיסוי אלא גם מתכוון לגילוי. ועל כך יש להקפיד לא פחות. בגדי הכהונה, מבחינה זו, הם קריאה חשובה עבור כולנו. עלינו לחשוב כיצד אנו הופכים את עצמנו למה שאנו רוצים להיות באמצעות הבגדים שאנו עוטים על עצמו. הם צריכים להגן עלינו אך גם לייחד אותנו. זה המשחק של חיינו.